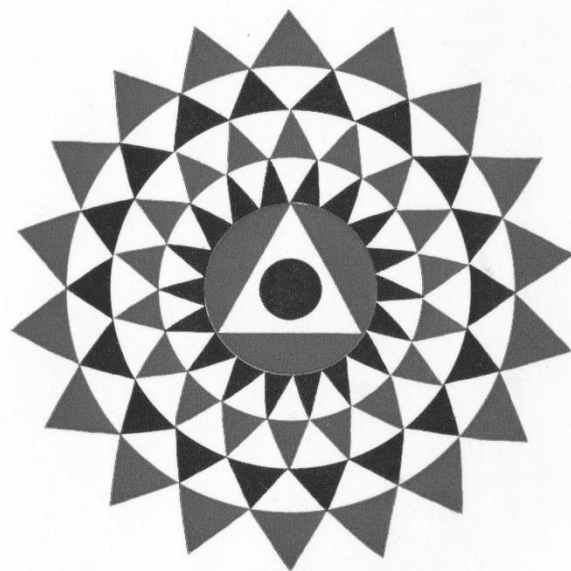

Reformationstidens svenska mässa

Kommentarhäfte

*till en inspelning med
S:t Jakobs kyrkokör, under ledning av Eric Ericson
liturg: Evert Palmer*

Reformationstidens svenska mässa

*Kommentarhäfte till en inspelning:
S:t Jakobs kyrkokör under ledning av Eric Ericson,
liturg Evert Palmer*

ALMQVIST & WIKSELL · STOCKHOLM

©
1966 Almqvist & Wiksell/Gebbers Förlag AB

Stockholm

Mångfaldigande av innehållet i denna bok, helt eller delvis, är enligt lag om upphovsrätt av den 30 december 1960 förbjudet utan medgivande av förlaget, Almqvist & Wiksell/Gebbers Förlag AB, Stockholm. Förbudet gäller varje form av mångfaldigande, genom tryckning, duplicering, stencilering, bandinspelning etc.

Printed in Sweden by

Ivar Hæggströms Tryckeri AB

Stockholm 1966

ALMQVIST & WIKSELL • STOCKHOLM

Innehåll

Inledning av teol. lic. Nils Håkanson	7
Den svenska högmässans ursprung av kyrkoherde Evert Palmer	9
Texten till den insjungna mässan	24
Messan på Swensko 1541 och Den svenska högmässan med nattvard 1942	33
Noterna till den insjungna mässan	37
Litteratur	48

INLEDNING

av Nils Håkanson

I den nutida svenska undervisningen i kristendoms-kunskap söker man alltmer låta eleverna på ett så åskådligt sätt som möjligt bli bekanta med skilda tiders fromhets- och gudstjänstliv. Man bör då klargöra, att det framförallt var i gudstjänsten, som den enskilda människan mötte kyrka och kristendom. I gudstjänsten kan man också ofta på ett bättre sätt än genom att läsa dogmhistoriska framställningar studera de olika kyrkornas och de skilda epokenas teologi. I varje fall är det avsevärt lättare för skolans elever att skaffa sig ett begrepp om det väsentliga i en kyrkas lära, om de får följa en gudstjänst än om de skall lära sig ett antal punkter i en lärobok.

Under den romersk-katolska tiden i vårt land hade folket vant sig vid och lärt sig älska den på ceremonier rika mässan. När reformationen bröt in, var det också framförallt i mässan som svenskar-na kom i beröring med den nya kristendomssynen. Att man på många håll kände brytningen mycket starkt, vet vi av dokumenten från den tiden. I stället för det visserligen oförstådda men ändå på något sätt bekanta latinet fick man höra »messen på Swensko», och det kan inte heller ha undgått menigheten, att mässan fått en ny innebörd — de många mässutläggningarna under medeltiden hade säkerligen gett många en god kunskap om den betydelse, som kyrkan tillmätte *mässoffret*. Förut hade mässan huvudsakligen varit riktad mot Gud, varit ett *offer* åt Gud; nu lades huvudvikten vid den *gåva*, som Gud ville ge åt människorna, nämligen synder-nas förlåtelse, liv och salighet för Kristi skull. Offertanken i den medeltida mässan kom att rikta uppmärksamheten på nattvards-elementens förvandling. I den evangelisk-lutherska mässan, där Kristi närvaro är lika obestridd som i den romerska, framträder nattvarden som gemenskap — *communio* — med Kristus.

De förändringar i mässan — framför allt i den del, som kallas mässkanon — som reformatörerna genomförde, ger ett utmärkt

exempel på vad deras teologi innebar, och liturgin förtjänar därför att verkligen studeras som en viktig källskrift.

Tack vare de för en del år sedan upptäckta mässböckerna i Hög och Bjuråker har man kunnat göra sig en relativt god uppfattning om reformationstidens svenska högmässa, även om man inte i detalj kan säga hur mässan utfördes. Den version, som här presenteras, har rekonstruerats under medverkan av kyrkoherden teol. lic. Evert Palmer.

Inspelningen kan användas på flera sätt i skolundervisningen. Om eleverna tidigare har erhållit någon kunskap om den romerska mässan, kan det vara lämpligt att låta dem lyssna på upptagningen och samtidigt följa med i texthäftet för att sedan göra jämförelser mellan de båda mässtyperna. (Inspelning på grammofonskiva av en romersk mässa finns att tillgå.) Man kan också jämföra Olaus Petri mässa med den nuvarande högmässan. För mer försigkomna elever kan ett fördjupat studium av den teologiska grundåskådningen vara en stimulerande uppgift.

Vad som ovan sagts gäller främst gymnasiet, men redan på lägre stadier torde inspelningen kunna bli av stort värde. Här bör man dock spela endast vissa avsnitt, och kommentarerna måste vara mycket elementära. Elever i grundskolan skall ju enligt gällande kursplaner ha fått någon kännedom om den romerska mässan och bör därför kunna konstatera vissa likheter och skillnader.

Eleverna kan med fördel delta i den psalmsång, som ingår i mässan.

Till sist bör nämnas, att inspelningen och detta kommentarhäfte givetvis också kan utnyttjas i undervisningen i musikhistoria och i svenska. Skivan är sålunda ett utmärkt hjälpmedel i den ämnesöverbyggande undervisning, som man numera alltmer eftersträvar.

Nils Håkanson

DEN SVENSKA HÖGMÄSSANS URSPRUNG

av Evert Palmer

Den svenska högmässan har vuxit fram ur den medeltida romersk-katolska mässan. Denna åter har framgått ur den fornkyrkliga gudstjänsten. När de första kristna började hålla sina egna gudstjänster, vilket skedde i hemmen, bevarade de vissa delar av den judiska synagogans gudstjänstordning, t. ex. läsning ur profeterna och bruket att utlägga texten och att sjunga psalmer ur Psaltaren. Det nya i deras gudstjänst, det egentligt kristna, var förutom apostlarnas undervisning »brödsbrytelsen», dvs. nattvarden (Apg. 2 : 41—42). Sedan dess består den kristna gudstjänsten av två huvuddelar: ordets gudstjänst och nattvarden. Till den förra hade de tillträde som undervisades i kristen tro men som ännu inte var döpta. Den kallades *missa catechumeno'rum*, dvs. gudstjänst för dem som åtnjöt undervisning i kristen tro. I den senare delen hade endast de rätt att delta som genom dopet upptagits i kyrkan. Den kallades därför *missa fide'lium*, de troendes mässa.

Den romersk-katolska mässan

Ordet mässa har uppkommit ur de ord, varmed den romersk-katolska mässan numera avslutas: »Ite, missa est» (fritt översatt: »gån, låtom oss skiljas»; missa sannolikt = missio, bortsändande).

Den förra delen av gudstjänsten, ordets gudstjänst, är i stort sett densamma för den romersk-katolska och den svenska kyrkan. Den senare delen däremot, nattvardsavdelningen, skiljer sig i vår högmässa betydligt från den romersk-katolska kyrkans mässordning. Framför allt är detta fallet med mässkanon, *canon missae*, en sammanställning av böner i vilka instiftelseorden (»I den natt då Herren Jesus blev förrädd», 1 Kor. 11 : 23—25, Matt. 26 : 26—28) infogats. I den romersk-katolska kyrkan läser prästen kanon tyst. När han kommer till instiftelseorden, under vilkas läsning förvandlingsundret anses ske, ringer hans medhjälpare vid altaret i

Olle Hjortzberg: Medeltida Gudstjänst. (Foto Bengt Lindholm)

en liten klocka, varvid församlingen faller på knä, medan prästen lyfter hostian (brödet) och kalken högt i församlingens åsyn (elevation).

Den romersk-katolska kyrkan ser i mässan först och främst en *offerhandling*: Kristi offer på Golgata upprepas på ett oblodigt sätt och prästen frambär detta offer inför Gud. Någon församling behöver därför inte ens närvara och prästen ensam förtär brödet och vinet. Så är fallet vid privat-, votiv- och själamässor. (En votivmessa läses som tack för något eller som en förbön el. dyl. Själamässor läses för de avlidnas själar vid begravningen eller på begravningens årsdag.)

Från musikalisk synpunkt skiljer man på olika mässor: *missa cantata* (sjungen mäs-sa, högmässa) och *missa lecta* (läst mäs-sa, lågmässa, då ingen sång eller musik förekommer). Nattvardens utdelande, nattvardsgången, förläggs vanligen till lågmässan. Nattvardsgästerna mottar endast brödet.

Mässan hålles på latin (med undantag av predikan då sådan före-

kommer). Sångpartierna sjungs dels av kören dels av prästen. Koralsång i vår mening finns inte. Dock pågår i vår tid liturgiska reformrörelser i den romersk-katolska kyrkan: man närmar sig de evangeliska kyrkorna i det avseendet, att man vill göra det möjligt för folket att läsa och sjunga med i mässan. I de romersk-katolska kyrkorna knäböjer församlingen vid bönerna. Vid vissa moment i mässan gör man korstecknet, alltid vid nämmandet av den treenige Gudens namn. Tre gånger under mässan svänger prästen eller hans medhjälpare med rökelsekaret, nämligen vid Kyrie, evangelium och offertorium. Då man går in i kyrkan korstecknar man sig med vigvatten ur vigvattensbäcken vid dörrarna. Vid högmässans början bestänker prästen altaret, sig själv och församlingen med vigvatten.

Den romersk-katolska mässan är i stora drag uppbyggd på följande sätt:

1. Prästens (och ministrantens) syndabekännelse

Efter klockringning går prästen till altaret, åtföljd av en eller flera mässmedhjälpare (ministranter). Dessa ber som en förberedelse till mässan sin enskilda syndabekännelse.

2. Introitus, Kyrie, Gloria, Laudamus

Kören sjunger en vers ur en psalm i Psaltaren. I fornkyrkan gick först under denna sång prästen till altaret, varunder han troligen sjöng psalmen växelvis med församlingen. Därför kallas detta moment *introitus*, vilket betyder ingång.

På *introitus* följer *Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison*, vilket betyder Herre förbarma dig, Kriste förbarma dig osv. Det är grekiska och visar att före latinet grekiskan var gudstjänstens språk. *Kyrie* sjungs nio gånger.

Efter *Kyrie* tar prästen upp »*Gloria in excelsis Deo*», dvs. »Ära vare Gud i höjden» (änglarnas lovsång i julnatten, Luk. 2:14), varefter kören omedelbart fortsätter med att sjunga »*et in terra pax*» (»och frid på jorden») och den därmed sammanhängande hymnen *Laudamus* (»Vi prisar dig», Sv. Ps. 602).

3. Kollektbön, epistel, graduale, evangelium, predikan, Credo

Denna avdelning inleds med en tillönskan mellan prästen och församlingen (*salutation*) i det att prästen sjunger »Dominus vobiscum» (»Herren vare med eder») och församlingen svarar »et cum spiritu tuo» (»och med din ande»). Därpå följer kollektbön, epistel och graduale, som består av verser ur en Psaltarens psalm, sjungna dels av kören, dels av solosångare och som vissa tider av kyrkoåret åtföljs av *halleluja*. Därpå följer evangelium, predikan och Credo, dvs. trosbekännelsen.

4. Offertorium, Sursum corda, prefation, Sanctus

Nu fram bärs nattvardens bröd och vin under det att kören sjunger. I fornkyrkan frambar församlingen här sina offergåvor, därav namnet offertorium. Efter det att prästen tyst bett flera offerböner sjunger han »*Sursum corda*» (»Upplyften edra hjärtan») och prefationen (»Ja, sannerligen är det tillbörligt»). Prefationen utmynnar i Sanctus (»Helig, helig, helig», serafernas sång i Jes. 6:3), sjungent av kören.

5. Canon missae

Canon missae är mässans höjdpunkt. Efter förböner för de levande och till åminnelse av helgonen samt bön att Gud ville nådigt mottaga mässoffret läser prästen *instiftelseorden*, varpå kören sjunger *Benedictus* (»Välsignad vare han som kommer i Herrens namn», Matt. 21:9). Canon avslutas med nya böner om att Gud ville mottaga detta offer och bön för de döda. Kanons böner liksom *instiftelseorden* läses tyst av prästen.

6. Kommunion

Med kommunion menas mottagandet av det invigda brödet och vinet. Den inleds med att prästen reciterar (mässar) *Pater noster* (Fader vår). Därpå sjunger kören *Agnus Dei* (»O Guds lamm») efterföljt av *Pax* (»Herrens frid vare med eder»). Under nattvardsgången sjunger kören en *kommunionssång*. Vid högmässan förtär

ofta prästen ensam brödet och vinet. När församlingen deltar vid nattvardsbordet, mottar nattvardsgästerna endast brödet.

7. Avslutning

Efter *salutation* följer avslutningsuppmaningen »*Ite, missa est*». Prästen beder att mässoffret må ha varit Gud välbehagligt. Till sist nedkallar han *välsignelse* över församlingen med orden »må Gud allsmäktig, Fadern, Sonen och den Helige Ande, välsigna eder».

MÄSSANS SÅNG

Ingen mässa kan vara helt lik den andra. Det beror främst på att *kyrkoåret* sätter sin prägel på gudstjänstlivet, framför allt vid de stora helgerna jul, påsk och pingst. Det som i första hand ger dagen dess kyrkoårskaraktär är epistel och evangelium. Ursprungligen läste man i löpande följd ur Bibeln, men redan på Gregorius den stores tid (Gregorius † 604) var valet av texter i sina huvuddrag färdigt. Den romersk-katolska och den svenska kyrkans evangelieräckor är i stort sett desamma. Epistelserien däremot företer flera avvikelser.

Även andra moment i högmässan växlar alltefter kyrkoårstiden. Framför allt gäller detta introitus, kollektbön, graduale, offertorium och kommunionssång. Dessa delar kallas *mässans proprium*, dvs. det för dagens mässa *egna* (lat. proprium) eller karakteristiska. I andra moment av mässan är ordalydelsen alltid densamma. Dit hör Kyrie, Gloria med Laudamus, Credo, Sanctus och Agnus Dei. Vi känner igen det från vår egen högmässa. Varje söndag möter oss »Ära vare Gud i höjden», »Herre, förbarma dig» osv. Dessa fasta delar kallas *mässans ordina'rium*.

Responsorisk och antifonisk psalmodi

Den äldsta kristna gudstjänsten bevarade från den judiska synagogan inte bara bruket att läsa stycken ur judarnas heliga skrifter utan även dess sång. I Ef. 5:19 läser vi om »psalmer och lovsånger

och andliga visor». Med psalmer menas Psaltarens psalmer. Man sjöng dem på det sätt som av ålder tillämpats i de judiska synagogorna, där en försångare sjöng verserna och församlingen mellan dem inpassade en kort refräng, t. ex. amen, halleluja. Jämför Psaltaren 136 och Sv. Ps. 127! Detta sätt att sjunga psalmerna kallas *responsoria'l psalmodi'*. De kunde även sjungas växelvis av en kör uppdelad på två hälfter. De båda körerna sjöng efter samma melodiska formel och enstämmigt. Denna psalmodi kallas *antifona'l*. Exempel på sådan är Sv. Ps. 610—612.

Det antifonala sångsättet fick stor utbredning i kyrkan på 300-talet. Tyvärr trängde körpsalmodien ut den responsoriska psalmodien, varför församlingens möjlighet att delta i sången blev allt mindre.

Psalmodien — vare sig den utförs responsoriskt med omkväde eller antifoniskt som körpsalmodi — utgörs av sång på några få toner. Man antar att den har sin upprinnelse i Orientens sång och att den därifrån över synagogan vandrat in i den kristna gudstjänsten. Den ansluter sig melodiskt och kanske också rytmiskt till textens ord och interpunktion med blott *en* ton på varje stavelse. Så småningom blev den alltmer konstrik med flera toner, ja hela tongrupper på en enda stavelse. Framför allt gäller detta slutstavelsen i halleluja. Psalmodien sjöngs enstämmigt av kör eller solosångare ända tills den flerstämmiga sången uppstod på 900-talet.

Kyrkans sång har alltså från början varit enstämmigt och förbunden med Psaltarens psalmer och andra bibliska texter. I den mån den utvecklades till konstsång övertogs den av solosångare och körer, och församlingens medverkan inskränktes.

Leiser, sekvenser och skottvers

Församlingen har dock kunnat sjunga med i sången till mässans fasta beståndsdelar, ordinarium missae, då dessa under större delen av året sjöngs på samma melodier och därför lättare kunde läras in. Med den flerstämmiga sångens införande bortföll även denna möjlighet. Folket fann emellertid andra vägar att få sjunga med i mässan. Vid predikans slut kunde man få uppstamma en *leis*, dvs. en sång på folkspråket med omkvädet Kyrie eleison. Vid den

latinska *sekvens*, som kören sjöng efter gradualet mellan epistel och evangelium, kunde också en sång på modersmålet inskjutas mellan verserna, en s. k. *skottvers*. Exempel på en sekvens är Sv. Ps. 609. Församlingsdeltagandet hade alltså inte helt och hållet upphört, men de kyrkliga myndigheterna förhöll sig reserverade.

Den kristna kyrkosången har alltså vuxit fram ur judiska, andra orientaliska och väl också grekiska traditioner. Sitt namn, *gregoriansk sång*, har den fått efter påven Gregorius den store, som har samlat och ordnat gudstjänstsången. Ur de bibliska psaltar-texterna med sin parallellism (parallella versrader) och det bysantinska bruket att låta melodins stigande och fallande bestämmas av textens accenter och interpunktion, utvecklades den särskilt för den enkla psalmodin karakteristiska *bågformen*. Från det inledande uppåtgående tonsteget (*ini'tium*) reciterades melodin på samma tonhöjd, *tuba*. Vid mitten uppträder ännu en liten tonfigur (*media'tio*), och vid slutet (*fina'lis*) sjunker melodin ned till begynnelseläget.

Den omfattande gregorianska repertoaren bygger i princip på ett relativt litet antal fixa melodiformler och inordnades av medeltida teoretiker i ett tonalt system, omfattande de s. k. kyrkotonarterna. Huvudtonarterna är dorisk, frygisk, lydisk och mixolydisk (motsvarande de skaltyper man får genom att på ett piano spela från respektive d, e, f och g).

Reformationen och mässans omdaning

Oppositionella rörelser mot den romerska kyrkan hade uppstått redan under 1400-talet, men det var först med *Martin Luther* vid 1500-talets början som de nya vindarna på allvar blåste in över den dåtida världen. Luther fick efterföljd i en rad av reformatorer både i Tyskland och andra länder. Här i Sverige möter först och främst *Olaus Petri* och hans broder *Laurentius Petri*, vår förste evangeliske ärkebiskop.

Gemensamt för reformationens män var att de ville åstadkomma en förnyelse av kyrkan och därmed en folkens frigörelse från andlig trældom. Martin Luther tänkte sig inte att bilda en *ny* kyrka.

Det ser vi bl. a. därav att han byggde reformationsverket på de gamla liturgiska ordningarna. Framför allt gäller detta mässan och de andaktsböcker, som innehöll texterna för de dagliga bönerna (*tidegården*). Ur dem utmönstrade han sådant som han menade icke ha stöd i Guds ord. Han översatte Bibeln till tyska för att allt folket skulle kunna få del av den Heliga Skrift, och han gav predikan en fast plats i mässan.

1. *Mässans språk blir svenska*

Den svenske reformatorn, Olaus Petri, anknöt till Martin Luther. Redan så tidigt som 1527 hade rikets ständer, riksdagen, anhållit hos Gustav Vasa »att Guds ord måtte allestädes i riket renliga predikat varda». Om mässan hade man inte uttalat sig. Men i Stockholm beslöts 1530 att ingen latinsk mässa längre skulle hållas där. I en liten skrift från 1531 »Orsak varföre mässan bör vara på det tungomål, som den menige man förstaeligt är» skriver Olaus Petri: »När apostlarna voro hos hebreerna ha de hållit nattvarden på hebreiska, hos grekerna på grekiska, hos latinerna på latin. Vi svenskar höra ock Gudi till så väl som annat folk, och det mål vi hava det haver Gud givit oss, så väl som han haver givit de hebreer, greker och latiner deras tungomål.»

Bakom Olaus Petri strävan att byta ut latinet mot svenska i gudstjänsten låg inte ett nationellt intresse, ehuru hans översättning av mässa och Bibel kommit att bli bestämmande för det svenska språkets utveckling. Olaus Petri hade liksom de andra reformatorerna ett religiöst syfte. Kristi ord, evangeliets budskap, skulle på nytt givas församlingen, vars deltagande i mässan tidigare huvudsakligen hade inskränkt sig till att »höra messo, see och tilbidia sacramentet», såsom 1571 års Kyrkoordning uttrycker det. Denna uppfattning av mässan krävde att latinet utbyttes mot svenska som gudstjänstens språk.

Det kan tyckas att denna förändring borde hälsats med tillfredsställelse av folket. I själva verket rönste den stort motstånd. Man ansåg väl att den heliga mässan inte borde vanhelgas av språket från gator och torg. I dramat »Mäster Olov» har August Strindberg givit uttryck åt detta, då han låter folket säga: »Vi vill ha vår

riktiga mässa» och längre fram: »På det heliga språket skall det vara, annars kan ju vem som helst läsa mässan». Det är mot denna bakgrund man skall förstå Olaus Petri ord i skriften från 1531: »Ej föraktar han (Gud) heller mera vårt tungomål mer än annor tungomål».

Vi föreställer oss gärna men felaktigt att reformationens verk genomfördes i ett slag. Just i fråga om mässan kan vi se att det var en långvarig process. Gudstjänstens omdaning tog i själva verket hela århundradet i anspråk — inte minst i fråga om psalmsången — och först med kyrkohandboken 1614 var i stort sett den reformatiska högmässan fullt utbildad.

Med reformationens genomförande i vårt land bröts inte den svenska kyrkans samband med den allmänliga kyrkan, trots att den uppsade sin lydnad under den romersk-katolska kyrkan och dess överhuvud, påven i Rom. Reformatorerna betygade med kraft att de återknöt till Bibeln och till fornkyrkan, dvs. de tre första kristna århundradenas gudstjänstliv. Den svenska kyrkan blev visserligen en nationalkyrka, men den förblev alltjämt en gren av den stora allmänliga kyrkan och förlorade lika litet sin samhörighet med den som med den europeiska kulturen i övrigt.

2. *Bibeln — rättesnöret för vår tro. Det som icke stämde med den Heliga Skrift och den fornkyrkliga traditionen uteslöts*

Det som enligt reformatorerna framför allt icke stämde med Bibeln och fornkyrkan var läran om mässoffret. Olaus Petri skriver i Een liten boock om Sacramenten: »Messan haffuer warit hollen for itt offer, i huilka Christus offras för leffuandes och döda, ändoch när wij see rätt på schrifftena warder Christus ther uthinnan aff oss intet offrat, ty han haffuer thet ena reeso gjordt ath han offradhe sich sinom himmelska fadher på corset för våra synder».

Någon skiljaktighet i fråga om Kristi närvaro i nattvarden fanns däremot icke, även om reformatorerna förklarade den i andra ord än den romersk-katolska kyrkan.

Utifrån den förändrade nattvardsuppfattningen ströks det parti i gudstjänstordningen som kallas canon missae, där mässoffertanken framträder. De enskilda mässorna, privatmässorna, där ingen församling behövde närvara, avskaffades. Den lästa mässan, lågmässan, försvann därmed. Högmässan — den sjungna mässan — blev den svenska kyrkans gudstjänstform. Nattvardsfirandet förutsattes som det normala vid gudstjänsten. Därför behölls ordet mässo. Endast om inga nattvardsgäster infann sig fick prästen begränsa gudstjänsten till predikan. Prästen som ensam nattvardsgäst förbjöds.

3. *Ingen mässo utan predikan. Guds ord fick en fast och central plats i mässan*

Predikan i och för sig var ingen nyhet. Under medeltiden predikades det mycket, särskilt av vissa munkordnar. Det kunde förekomma passionspredikningar på upp till åtta, nio timmar. Men reformatorerna, som i Bibeln såg Guds ord till människan, gav predikan en fast inordnad plats i högmässan. Predikan var angelägen, inte minst emedan blott ett litet fåtal kunde läsa Bibeln.

4. *Församlingen skall själv vara verksam i gudstjänsten, framför allt i psalmsången*

Församlingens insats eftersträvades av reformatorerna framför allt i sången. Den andliga visan i form av leiser och sekvenser hade ju sjungits i den medeltida mässan av kören på latin och endast skottversen av församlingen på folkspråket. Nu tog reformatorerna steget fullt ut och lämnade plats för den psalmdiktning och sång som man kallar den *reformatoriska kyrkovisan*, och som vi känner igen från vår psalmbok, t. ex. 25, 37, 63, 124, 278, för att nämna några få exempel ur den rika psalm- och koralskatt, som reformationstiden frambragte. Kyrkovisan eller den evangeliska psalmen på taktbundna melodier och med text på modersmålet kunde folket sjunga, men det dröjde länge innan psalmsången fick den plats den har i svenska högmässan i dag.

DEN REFORMATORISKA MÄSSANS SÅNG

1. *Den gregorianska sången anpassas till svenskt språk*

Stora problem mötte naturligtvis de reformatorer som skulle överföra den till latinskt språk knutna gregorianska sången till folkspråket. Man kan finna en mängd olika lösningar inom svenskt språkområde.

Reformatorerna övergav alltså inte den gregorianska sången, och i Sverige var man därvidlag särskilt pietetsfull. Laurentius Petri nedlade ett stort arbete på såväl mässans som tidegårdens musik. I en lång rad förnämliga arbeten, som utmynnade i Kyrkoordningen 1571, gav han detaljerade anvisningar och föreskrifter om gudstjänstens utformning. Han var angelägen om att bevara det medeltida arvet. Det är huvudsakligen hans förtjänst att de gregorianska melodierna anpassades till det svenska tungomålet och att mässans ordinarium inte utbyttes mot kyrkovisor. Därigenom bevarades den svenska mässans sammanhang med den medeltida och den fornkyrkliga mässan på de viktiga punkterna Kyrie, Gloria, Laudamus, Credo, Sanctus och Agnus Dei. Visserligen fanns alternativ till somliga av dessa, t. ex. »O rene Guds lamb» (Sv. Ps. 94) för Agnus Dei, och Allenaste Gud (Sv. Ps. 24: 1) för »Vi prise Dig» (Sv. Ps. 602), men de synes inte ha trängt ut ordinarier.

2. *Kyrkovisans väg går över mässans proprium*

Redan 1536 utgav Olaus Petri ett litet häfte »Swenska songer och visor», omfattande 8 eller 10 psalmer. De ställen i gudstjänsten, som den evangeliska koralen först erövrade, var gradualet, introitus och kommunionpsalmen. Under det att mässans ordinarie sånger behölls, kom nämligen den evangeliska psalmen och koralen efter hand att inta platsen för mässans växlande sånger, proprium. I mässan av 1541 ges anvisning på att gradualet mellan epistel och evangelium, som i den romerska mässan utgjordes av verser ur en psaltarpsalm med åtföljande halleluja och sekvens, »må vara tiyo Gudz bodh, eller nogher Psalm, eller ock annar Loffsong, på Swensko eller Latijn, aff Scriffte uthaghen». Vidare föreskriver samma mässordning att det skall sjungas under nattvardshåvornas

utdelning (kommunionen), och föreslår »Herre Christus är vår helse» eller »Gudh ware loffuat». Avsikten med kyrkovisan var naturligtvis att göra innehållet tillgängligt för gemene man och att bereda församlingen möjlighet att medverka i gudstjänsten.

I Kyrkoordningen 1571 ges anvisning på vilka psalmer som skall sjungas. Bland dem som uppräknas känner vi igen från vår egen psalmbok »O Jesu Christ som mandom togh» (40) och »Wor Gudh är oss een weldigh borgh» (124). Samma kyrkoordning föreslår att introitus ersättes med psalmsång: »Måga thessa psalmer ymsom sungne warda, Aff diupsens nöd (278), Nu bidie wij» (135).

Hur psalmerna har sjungits är oklart. Man vet dock, att den reformatoriska koralen har haft en livligare rytm än vi vanligen sjunger den i. Ett problem var naturligtvis att folket inte kunde läsa, och därför hade svårt att lära sig psalmerna utantill. Därför har kören i gudstjänsten haft en mycket stor uppgift att med sin enstämmiga sång lära, stödja och stimulera församlingen. Orgel begagnades aldrig i detta sammanhang. Man vet även att kör och församling kunde sjunga »till skiftes», dvs. psalmsången utfördes som växelsång mellan kör och församling eller mellan män och kvinnor.

DEN REFORMATORISKA MÄSSANS OMGESTALTNING

En sammanfattning

1. *Latinet utbyttes mot svenska* men kunde få förekomma i vissa moment, särskilt på de stora högtidsdagarna, t. ex. i introitus, graduale och sekvens. Till stor del hade detta sin grund i svårigheten att anpassa de gregorianska melodierna till svenskt språk.

2. *Den förberedande avdelningen ombildades.* Akten före högmässan, då prästen bestänkte altaret, sig själv och de övriga med vigvatten ströks. Prästens och ministranternas enskilda syndabekännelse vid altaret ombildade Olaus Petri till en hela församlingens gemensamma syndabekännelse: »Jag fattig syndig människa». Den föregicks av ett tilltal till församlingen, vilket började med orden: »Käre vänner, bröder och systrar i Kristus Jesus».

3. *Introitus, Kyrie, Gloria, Laudamus* behölls och de gregorianska melodierna anpassades till det svenska språket.

4. *Salutation, kollektbön, epistel, graduale, evangelium* behölls. Endast *gradualet* ombildades och utbyttes mot en kyrkovisa. Kollektbön, epistel och evangelium reciterades som i den medeltida mässan, med recitationstenen anpassad till svenskt språk.

5. *Predikan* fick en fast plats omedelbart efter evangeliet; från 1575 placerades den efter trosbekännelsen (Credo).

6. *Credo* kunde antingen utgöras av den apostoliska trosbekännelsen eller av den nicenska. Det kunde även utbytas mot Luthers trospsalms (Sv. Ps. 26), men den gamla ordningen segrade.

7. *Salutation, Sursum corda, prefation, instiftelseord* behölls, medan *offertoriet* och de därefter följande bönerna *avlägsnades*. Prefationen har sammanbyggts med instiftelseorden. Dessa två moment var det enda som kvarstod av canon missae. Instiftelseorden fick icke längre läsas tyst utan måste liksom prefationen läsas eller sjungas högt av prästen. Ett alternativ till 1531 års prefation infördes i 1541 års mässordning.

8. *Sanctus med Hosianna och Benedictus, Fader vår, Pax, Agnus Dei* behölls. Sanctus har satts efter instiftelseorden i stället för vid slutet av prefationen.

9. *Nattvardsförmaning*, vilken dock kunde utelämnas, riktades till nattvardsgästerna omedelbart före nattvarden.

10. *Kommunionspsalm, kollektbön, Benedicamus, välsignelsen* behölls. Den romerska mässans *communio* — en sång som utgjordes av en antifon sjungen av en kör eller en solosångare — utbyttes mot en svensk psalm. I stället för den korta slutvälsignelsen i den romerska mässan infördes den aronitiska välsignelsen »Herren välsigne eder och bevara eder» (4 Mos. 6:24—26), som alltjämt avslutar vår högmässa.

Någon *slutpsalm* förekom icke. Först med kyrkohandboken 1614 infördes en sådan.

Några olikheter mellan reformationstidens svenska mässa och vår nuvarande högmässa

Den liturgiska utvecklingen i vårt land efter reformationssårhundra-
det har medfört, att vår nuvarande högmässa förete flera olikheter,
jämförd med 1500-talets mässordningar. Den s. k. *allokutionen*
»Kere wener brödhra och systra j Christo Jesu» har bortfallit och
ersatts med »Helig, helig, helig är Herren Gud allsmäktig». När
vi firar högmässa med nattvardsgång — och det är den man bör
göra jämförelse med — bortfaller detta »Helig» och i stället inleds
högmässan med ett *skriftermål*, som utmynnar i syndabekännelsen
»Jag fattig syndig människa».

Vi lägger också märke till att i den här inspelade versionen av
reformationstidens mässa upprepas »Herre förbarma dig» (Kyrie)
nio gånger. Visserligen säger Olaus Petri i mässan 1531 att Kyrie
sjunges »tree reesor», alltså som i våra dagar, men det finns många
belägg för att det också sjöngs nio »resor». En annan olikhet är
att den reformatoriska mässan har kvar det stora Laudamus »Vi
love dig» Sv. Ps. 602, medan vi vanligen sjunger Laudamus blott
på högtidsdagar och »Allena Gud i himmelrik» vanliga söndagar.
Den evangeliska psalmen och koralen, kyrkovisan, hade 1531
blott en enda plats sig tilldelad, nämligen som gradualpsalm, me-
dan en svensk högmässa i dag upptar ingångs-, gradual-, predik-
stols- och slutpsalm förutom psalm efter predikan.

Bland övriga olikheter observerar vi att predikan hos Olaus
Petri följer omedelbart efter evangelieläsningen och att trosbekän-
nelsen kommer först efter predikan. Akten på predikstolen av-
slutades efter medeltida bruk med *Allmän kyrkobön*, åtföljd av
en syndabekännelse. Allmänna kyrkobönen bedes i vår nuva-
rande högmässa under altartjänsten efter predikan. Prefationen (»Ja,
sannerligen är det tillbörligt») är i 1531 års mässa mycket utförlig,
i det att hela frälsningshistorien återges i en sammanträngd form,
som erinrar om fornkyrkans prefationer. I 1541 års mässa har en
förkortad form införts som alternativ. Vi lägger också märke till
att prefationen övergår direkt i instiftelseorden, medan den i vår
nuvarande högmässa utmynnar i Sanctus (»Helig, helig, helig»).

Några ord om den inspelade mässan

Den inspelade mässan bygger i första hand på »Messan på
Swensko» av år 1541. Musiken och i någon mån texten är hämtad
ur de viktiga musikhandskrifterna från Hög och Bjuråkers försam-
lingar i ärkestiftet, båda från 1540-talet, som nu förvaras i Uppsala
Universitets bibliotek. Inspelningens text är ej helt överensstäm-
mande med den som här återges på s. 24 ff., vilken är hämtad från
Olaus Petri mässa av år 1531.

Hur mässan i detalj har utförts kan icke med säkerhet re-
konstrueras, i synnerhet som prästerskapet torde ha handlat olika
i olika församlingar alltefter musikaliska resurser och bundenhet
vid den medeltida traditionen. Man vet inte ens om Olaus Petri
mässa 1531 varit en läst eller sjungen mässa. I det föreliggande ut-
förandet läses epistel och evangelium, men de kunde med lika stor
rätt ha mässats på recitationston. Av Vadstenaartiklarna 1552 och
Kyrkoordningen 1571 framgår att både epistel och evangelium
mässades.

Av praktiska skäl har vissa uteslutningar måst göras. Sålunda
har nattvardsförmaningen efter predikan utelämnats och likaså de
ord, som läses då brödet och vinet utdelas. Predikan utgör endast
ett brottstycke av en predikan ur Olaus Petri »En Lijten Postilla
1530». Den är liksom epistel- och evangelietexterna hämtad från
21 söndagen efter Trefaldighet. Enligt Olaus Petri anvisningar i
postillan skulle predikan föregås av tyst Fader vår och akten på pre-
dikstolen avslutas med vissa böner, som för övrigt svarar mot vår
Allmänna kyrkobön. Allt detta har uteslutits.

Den introitus, som sjunges här — hämtad ur 1942 års mässbok
vid högmässa med nattvardsgång — återfinns i det romerska
missalet för mässan In dedicatio'ne eccle'siae. I Olaus Petri mässa
1531 föreslås läsning av en hel eller halv psalm ur Psaltaren. Senare
återgick man till det sedvanliga introitus. Det har sjungits med
latinsk text, troligen på grund av svårigheten att anpassa de grego-
rianska melodierna till det svenska språket.

Språket har i någon mån moderniserats. Pausen i instiftelseorden
efter »gör detta till min åminnelse» är avsiktlig i det att Olaus
Petri anger i fråga om brödet »Så löffter presten thet up» och efter
alken »Så uplyffter han och setter nidher ijgen» (elevationen).

Evert Palmer

TEXTEN TILL DEN INSJUNGNA MÄSSAN

Texten nedan utgår från Olaus Petri Then Swenska Messan 1531 (Olaus Petri Samlade skrifter Band 11, 1915). Därtill kommer följande moment, vilka ingår i inspelningen: *Introitus* från 1942 års kyrkohandbok, *epistel* och *evangelium* från Thet Nyia Testamentit på Swensko 1526, *predikan* är ett brottstycke av Olaus Petri En Lijten Postilla 1530 och *kommunionspsalmen* är hämtad från Swenska songer och wisor 1536.

Vidh thetta settet holles een Euangelisk messa på Swensko

Först thå presten och folket är forsamlat j kyrkionne eller in for altaret ther messas skal, segher presten til folket.

Kere wener brödhra och systra j Christo Jesu, Epter wij nw här forsamladhe ärom til at holla wor herres Jesu Christi natward, och anamma til oss hans werdugha lekamen och blodh j brödh och j wijn såsom han thet sielff stichtat och insat haffuer for itt åminnelse teekn, at han samma sin lekamen och bloodh til woro synders forlatilse vthgiffuit haffuer, Ther före mädhan wij iw alle vtan twiffuel äre medh synder beswårade, och åstundom syndena gerna qwitter wara, wilie wij falla på wor knää och ödhmiwka oss in for wor himmelska fadher medh hierta och mund, och bekenna oss for arma älanda syndare som wij och ärom, bidhiandes honom om nådh och miskund så seyandens hwar j sin stadh.

Jach fatigh syndogh menniskia som j synd bådhe aflat och född är, och iemwel sedhan j alla mina lijffzdraghar itt syndogt liffuerne fördt haffuer, bekenner mich aff alt hierta in for tich alzwoldige och ewighe gudh min käre himmelske fadher, ath iach icke haffuer elskat tich offuer all ting, icke min nesta såsom mich sielff, Jach haffuer (ty wer) j margfolleligha motto syndat emoot tich

och thin helgha bodordh bådhe medh tankar ordh och gerningar, och weet mich for then skul heluetit och ewinnerlig fordömelse werd wara om tu skulle så döma mich som thin strenga retwijsa kreffuer och mijna synder for tient haffua, Men nw haffuer tu käre himmelske fadher vthloffuat at tu wil göra nådh och miskund medh alla fatigha syndare som sich vmuenda wilie, och medh een stadigh troo fly til tijna obegripeliga barmhertigheet, medh them wil tu offuersee hwes the emoot tich brutit haffwa, och aldriigh meer tilräkna them theras synder, Ther forlater iach mich vppå arme syndare, och bedher tich trösteligha at tu epter samma titt löffte werdughas wara mich miskundsam och nådeligh och forlata mich mijna synder titt helga namn til prijs och äro.

Sedhan segher presten thenna böön offuer folket.

Then alzmectigiste ewige gudh for sina stora obegripeliga barmhertigheet forlate oss alla woro synder, och giffue oss nådhe til at wij mäghe bettra wort syndogha liffuerne och få medh honom euinnerlighit lijff. Amen,

Fölier nw ingongen j messone.

Som introitus användes i inspelningen den, som finns i 1942 års mässbok för högmässa med infogat skriftermål.

Jngongen må wara noghon psalm eller annan loffsong aff scriffenne vtthaghen, Sedhan for Kerie-eleyson tree reesor,

Herre forbarma tich offuer oss.

Christe forbarma tich offuer oss.

Herre forbarma tich offuer oss.

Sedhan for gloria in exelsis.

Äära wari gudh j höghden, Och fridh på jordene, menniskiomen en godh wilie, Wij loffue tich, wij welsigne tich, wij tilbidhie tich, wij prijse och äre tich, wij tacke tich for tijn stora äro, O herre gudh himmelske koning gudh fadher alzmectigher, O herre thes aldra högstes eenfödde son Jesu Christe, O herre gudh, gudz lamb fadherens son, Tu som borttagher werldenes synder forbarma tich offuer oss, Ty tu är aleena heligh, Tu är aleena herren, Tu är aleena then höxte Jesu Christe, medh then helga anda j gudh faders herligheet, Amen.

Presten wender sich til folket och segher.

Herren wari medh idher, Så och medh thinom anda.

Collecta then här epterföljer eller noghon annor epter tijdhen,

Läter oss bidhia.

Wij bidhie tich alzmechtuge gudh käre himmelske fadher, at tu forläna oss en fast troo vppå tich och thin son Jesum Christum, itt oforskrect hop vppå thina barmhertigheet j allo wåro nödh och mootgong, och en grundeligh kärleek til wor nesta, genom samma thin son Jesum Christum wor herra, Amen.

Epter Collecten läses itt capitel eller halfft aff S. Pauli eller noghro annar apostles Epistel, och må begynnas så,

Thesse epter föliande ordh scriffuar S. Pauel apostel til the Romare eller Chorinter etc.

Som epistel läses här några verser ur Pauli brev till efesierna i Thet Nyia Testamentit på Swensko 1526:

Till thet yttersta käre bröder/ warer starke i herranom och j hans starkheets mact/ Uthicläder idher alt gudz harnisk/ på thet ath j måghen stå emoot dieffulsens anlop/ ty wij hafvuom icke stridh emoot blodh och köt/ utan emoot förstar/ emoot wellugheter/ emoot werldennes herrar/ the som regera thenne werldennes mörker/ emoot andeligha oondzskor under himblen/ Therföre tagher til idher alt gudz harnisk/ på thet ath j måghen emoot stå then oonda daghen/ och j alt ting welferdughe stånda.

For graduale läss man sedhan eller siwnger then songen om gudz bodhordh, eller noghon annan.

Som gradualpsalm sjunges här sången om de tio budorden, vilken var tryckt i Swenske Songer eller Wisor av år 1536. Texten lyder:

Then som wil en Christen heta/ och rett thet nampnet bära/ han scal tiyo budord weta/ som retta reglan äre/ med gudz finger j stentaflor scriffuin/ oc war på Sinai berg vtgiffuin genom then trogna Mosen.

Tenck på at tu haller mijn bwd/ och lär hwad tu scalt göra/ sägher til oss wor herre gud/ som låter laghen föra/ Haff mich for tin herra gud alleen/ och halt mich trona skäär och reen/ och fly fremmande gudhar

Mino nampne gör wördning med/ thet är wärdt allan hedher/ om tu låter misbruka thet/ warder iach på tich wreder/ Så scal tu weta thet är mijn lagh/ at tu gör helig sabbatz dagh/ och låt mich j tich werka

Fader och moder hedra wel/ så får tu lenge liffua/ och slå ey tin nästa ihiel/ Hordom scal tu ey driffua/ Tu scalt ey stiela Ey falsk tygh bära/ Och ey tins nästes hustru begiera/ Eller hans ägodeler

Tesse äre budordhen all/ som lära oss gudz wilia/ them hwar menniskia halla scal/ och them ey frå sich skilia/ Trona kreffia try första budord/ j kerlech warda the andra fullgiord/ när gud giffuer sin anda.

Sedhan läses Euangelium itt capitel eller halfft vthaff noghon Euangeliste, och må begynnas så,

Thetta Euangelium scriffuar S. Johannes Euangelista etc.

Läsning ur 4 kapitlet i Job. ev. i Thet Nyia Testamentit på Swensko 1526:

Och thet wär en höffuudyman hwess son war swot j Capernaum/ när han höddhe ach Jesus war kommen aff Judeelandich til Galileam/ gick han till honom/ och badh ach han skulle komma nidh och göra hans sor bebrugdhan/ ty han låagh för dödden/ Thå sadhe Jesus till honom/ Eran j seen teeten och wydhunder troon j icke/ Sadhe höffuudmannē till honom/ Herre kom nidh föra än min son dödd/ Sadhe Jesus till honom/ Gack/ chin son leffuer/ Thå troodde mannen oodhen som Jesus sadhe till honom/ och gick/ Och j thet han gick nedh/ mötte honom hans tidnare och bebodhadhe hono seyandes/ Chin son leffuer/ Thå bespoide han medh them/ hwad stund thet wart wordet bärre medh honom/ Och the sadhe honom/ J gåår på swnde timan offuer gaff stelfuan honom/ Thå fösthoodh fadhien ach thet war then timen j huilken Jesus hadhe sagde till honom/ chin son leffuer/ och han troodde och alt hans hws/ Thetta war åter thz andia teetneth som Jesus gior dhe när han kom aff Judeelandich j Galileam

Ur en predikan av Olaus Petri:

Så see wij och her j Euangelio, at när Jesus hade giordt thetta ierteekne, at han hade giffuit höffuuzmandzens son sina helso igen, thå trodde han och hans hwssfolk på Jesum, Så at the alle begynte halla honom for en gudz man och settia troo til gudz ordh som han

förde, så at gudhi skeedde ther ära och prijs aff och the begynte falla in til honom, aff hwilkit stycke wij haffue en merkelig lärdom, ther aff wij lära moghe hwilken ierteekne som äre aff gudhi eller icke, For ty man haffuer twegge handa ierteekne, Somblige skee aff dieffuulen ther han wil dragha menniskiona frå gudhi och til sich, och somblighen skee aff gudhi, ther han wil dragha och locka menniskiona ifrå dieffuulen och til sich medh, Och haffuer man nogh ther aff j scrifftenne, at bådhe gudh och dieffuulen plägga göra ierteekn, som nw wille wara förlongt at om tala, Men thet wele wij besee huru wij skole lära kenna the ierteekne som skee aff gudhi, och hwilke som skee aff dieffuulen, Gudz ierteekne haffua altijdh sådan art medh sich som wij her see medh thetta ierteekn som Jesus her giorde, at när ierteeknet är giordt, thå fölgier thet ther aff ath folkit faller in til gudh och begynner settia troo til honom och hans helga ordh, Så skeedde j thetta ierteekne, Ja, så haffuer och warit medh all the ierteken som Christus sielff, teslikis och alle the som honom haffua tillydt, haffua giordt, at folkit haffuer for sådana iertekne skul, begynnad settia tro til gudz ordh.

Sedhan läses Credo antingen symbolum apostolorum eller Nicenum.

Jach troor vppå gudh fadher alzmechtighan himmelens och jordens skapare, och vppå Jesum Christum hans eenda son wår herra, hwilken aflat är aff them helga anda, Födder aff jungfrw Maria, Pijnter vnder pontio Pilato, Korsfester, dödher och begraffuen, Nidher stighen til heluete, på tridhie daghen vpstonden jgen aff dödha, vpstighen til himbla, sitiandes på alzmechtigh gudz fadhers höggra hand, tädhan jgen kommaskolandes til ath döma liffuandes och dödha, Jach troor vppå then helga anda, Ena helogha almenneligha kyrkio, helga manna samfund, Syndernes forlatelse, kötzens vpstondelse, och ewinnerligit lijff, Amen.

Sedhan begynnar presten Prefationem så seyandes.

Herren wari med jdher, Så och medh thinom anda.
Vplyffter idhor hierta til gudh. Wor hierta vplyffte wij.
Lätt oss tacka gudhi wår herra, Thet är rätt och tilbörlichit,

Sannerligha är thet tilbörlichit rät och saligt, ath wij alstädhes tacke och loffue tich helighe herre, alzmechtig fadher ewighe gudh

for alla thina welgerninga, och enkannerliga for then tu bewijste oss, thå wij alle for syndene skul så illa vthkompne wår om, at oss icke annat stodh före vtan fordömelse och then ewighe dödhen, och intit creatur antingen j himmelen eller på iordenne kunde oss hielpa, Thå vthsende tu thin eenfödda son Jesum Christum som war samma gudhdoms natur medh tich, lät honom warda en menniskia for wora skuld, lagde wåra synder vppå honom, och lät honom lijdh dödhen j then stadhen wij alle ewinnerligha döo skulle, Och såsom han offueruan dödhen och stodh vp jgen til lijffz och nw aldrigh meera döör, så skola och alle the som ther vppå förlata sich, offueruinna syndena och dödhen och få ewinnerlighit lijff genom honom, Och oss til een formaning at wij sådana hans welgerning til sinnes tagha och icke forgäta skulle, om natten thå han förrådhen wardt hölt han een natward, j huilkom han togh brödhet j sina helga hender tackadhe sin himmelska fadher, welsignade brööt thet och gaff sina läriungar och sadhe, Tagher och äter, thetta är min lekamen then för idher vthgiffuin warder, görer thet til mijn åminnelse.

Så löffter presten thet vp, lägger nidher igen och tagher calken seyandes.

Sammalunda togh han och calken i sina helgha hender tackade sin himmelska fadher, welsignade och gaff sina läriungar och sagde, Tagher och dricker här aff alle, thetta är calken thes nyia testamentzens j minom blodhe then for idher och for mongom vthgutin warder til syndernes forlatelse, så offta som j thet gören så gören thet til min åminnelse,

Så vplyffter han och setter nidher jgen.
Sedhan läses eller siwnges.

Helig helig helig herren gudh Sabaoth, fulle äre himblana och jorden aff thinne herligheet, osanna j högdenne, Welsignat wari han som kommer j herrans namn osanna j högdenne.

Sedhan segher presten.

Lät oss nw alla bidhia såsom wår herre Jesus Christus sielffuer oss lärdt haffuer så seyandes.

Fadher wår som är j himmelen, Helgat warde tit namn, Tilkomme titt rike, Skee thin wilie så på iordenne som j himmelen,

Wort dagheliga brödh giff oss j dagh, och förlåt oss wora skuld såsom wij forlåt om them oss skyldoge äro, Och jnleedh oss icke vthi freestelse, Utan frels oss aff ondo Amen.

Så wender sich presten til folket och segher.

Herans fridh wari medh idher, Så och medh thinom anda

Så läses eller siwnges Agnus dei.

O gudz lamb som borttagher werldenes synder, forbarma tich offuer oss, O gudz lamb som borttagher werldenes synder forbarma tich offuer oss, O gudz lamb som borttagher werldenes synder, giff oss thin fridh och welsignelse,

Nedanstående nattvardsförmaning har ej medtagits i inspelningen:

Ther nest wender han sich til folket och gör them thenna formaning om honom synes så behöffwas och tijdhen thet tilstädher.

Käre wener epter här begåss nw Christi natuwardh, och vthspijsas hans werdigha lekamen och hans dyrbara blodh är rådelighit (som S. Pauel oss lærer) ath wij (hwar j sin stadh) bepröffue oss sielffue, och så sedhan äte aff thetta brödh och dricke aff thenne calk, Och pröffue wij oss thå retzligha, om wij besinne wor stora brut och synder, hungre och törste epter syndernes forlatelse, then oss j thetta sacramentet tilbudhin warder, om wij hungre och törste epter rättferdighetenne, och achte här epter bettra oss, wenda jgen aff syndenne och leffua vthi itt got och retferdigt leffuerne, Om sådana stycke moste wij granneligha bepröffua oss, elles gå wij här icke werdigha til, Och haffuer wor herre enkannerliga befalet oss bruka thetta sacramentit sich til åminnelse, thet är, at wij här medh skole j hogkomma hans werdugha dödh och blodz vthgiutelse, och betenkia at thet til våra synders forlatelse skedt är, Så wil han nw här medh at wij sådana hans stora welgerning icke forgåta skole, vtan stadeligha halla oss ther widh medh all takseyelse, ath wij kunne våra synder quite warda, Ther före huilken nw åter aff thetta brödh och dricker aff thenne kalk medh een fast troo til the ordh som han här hörer, som är, ath Christus är dödh och hans blodh vthgutit for våra synder, fåår han och så for wisso syndernes förlatelse, och vndwijker ther medh dödh som syndenes löön är, och fåår ewinnerlighit lijff medh Christo, Thetta

låter idher kära wener nw sagdt wara til en vnderwijsning j hurudana motto j skolen gå til thetta sacramentet, och hwad nytto j här aff wisseligha hoppas skolen, om j aff een sådana bepröffuelse som föresagdt är, och medh een fast troo til Christi ordh och löffte här til gongen, thet är (medh stackot ordh seyandes) j få här syndernes forlatelse, vndwijken then ewigha dödh, och fåån ewinnerlighit lijff, Thet vnne oss allom gudh fadhern och son och then helga ande Amen.

Sedhan beretter han folket medh brödh och segher.

Wors herras Jesu Christi lekamen beuare thin siel til ewinnerlighit lijff. Amen,

Sedhan medh calkenom seyandes.

Wårs herres Jesu Christi blodh etc,

Så siunges thå eller läses pro Communione en psalm på Swensko, eller Nunc dimittis på Swensko.

Som kommunionpsalm sjunges i inspelningen två strofer av Gud wari loffuat och högeliga prijsat, vilken sång ingick i Svenska songer och wisor 1536:

Gud wari loffuat och högeliga prijsat/ som oss haffuer så wel spijsat/ med sin lekame och medh sinom blode thet giff oss herre gud til godhe Kyrie eleison
Herre genom tin helga mandom som aff tinne moder Marie kom/
och titt helga blod hielp j nödh och giff oss modh Kyrie eleison

Sedhan wender han sich åter til folket och segher.

Herren wari medh jdher, Så och medh thinom anda.

Låt oss bidhia,

O herre alzmechtigher gudh som haffuer lätit oss j thin sacrament deelactiga warda, wij bidhie tich at tu låter oss och så medh tich och alla thina vthkorade helgon vthi thina euogha äro och herlighheet deelactugha warda, genom wor herra Jesum Christum thin son som leffuer och regerar medh tich och them helga anda vthi en gudhdom aff ewigheet j ewigheet. Amen,

Ååter wender han sich om och segher.

Herren wari medh idher, Så och medh thinom anda,
Tackom och loffuom herran, Gudhi wari tack och loff.

Nw segher han.

Böyer idhor hierta til gudh och anammer welsignelse.

Herren welsigne oss, och beuare oss, han vplyse sit ansicte offuer oss och ware oss nådhelighen, Herren wende sitt ansicte til oss och giffue oss en ewigh fridh, J nampn fadhers och sons och then helga andes. Amen.

Finis.

MESSAN PÅ SWENSKO

1541

Allokution: Kere wener brödhra och systra j Christo Jesu.

Syndabekännelse: Jagh fattigh syndig menniskia.

Absolution (avlösning): Then alzmectigiste ewige Gudh.

Introitus eller Ingongen j Messone (Psalm eller lovsång, på svenska eller latin, tagen ur Skriften).

Kyrie: Herre forbarma tigh offuer oss.

Gloria: Ära wari Gudh i högdenne.

Laudamus: Wij loffue thig.

Salutation: Herren ware medh idher Så ock medh tinom anda.

Kollektbön.

Epistel (ett eller ett halvt kapitel ur de apostoliska breven eller också »thet daghen tillydher», d. ä. efter kyrkoåret).

Graduale (Tiyo Gudz bodh, eller noghor Psalm, eller ock annar Loffsong, på Swensko eller Latijn, aff Scrifftene uthtaghen).

Evangelium (ett eller halvt kapitel ur evangelierna eller »thet daghen tillydher»).

Predikan.

Böner på predikstolen (Allmän kyrkobön och syndabekännelse).

Credo (Trosbekännelsen).

Salutation, se ovan.

Sursum corda: Uplyffter idhor hierta til Gudh.

Wij uplyffte wår hierta.

Låter oss tacka Gudhi wårrom Herra.

Thet är rett och tilbörlichit.

Prefation: Sannerliga är thet tilbörlichit rett och salight . . . . .
och oss til een formaning at wij sådana hans welgerning til sinnes
tagna och icke forgäta skulle.

Instiftelseorden: Om natten thå han förrådhen vardt hölt han een
natward.

Sanctus: Heligh, heligh, heligh.

Fader vår.

Pax: Herrens fridh ware medh idher. Så ock medh tinom anda.

Agnus Dei: O Gudz lamb.

Nattwardsförmaning (kunde uteslutas om prästen så fann för gott).

Kommunion (under denna sjöngs Iesus Christus är vår helsa eller
Gudh ware loffuat eller ock da pacem).

Salutation, se ovan.

Kollektbön.

Salutation.

Benedicamus: Tackom och loffuom Herran. Halleluja, halleluja,
halleluja.

Gudhi ware tack och loff. Halleluja, halleluja, halleluja.

Välsignelsen: Herren welsigne oss.

DEN SVENSKA HÖGMÄSSAN

med nattvard

1942

Ingångspsalm.

Skriptetal.

Syndabekännelse: Jag fattig, syndig människa.

Avlösning: Är denna eder syndabekännelse uppriktig.

Psalmsång eller Bön: (Allsmäktige, himmelske Fader).

Introitus (En vers ur en psalm ur Psaltaren med Antifon och
Ära vare Fadern).

Kyrie: Herre, förbarma dig över oss.

Gloria: Ära vare Gud i höjden.

Allena Gud i himmelrik, Sv. Ps. 24 : 1 (kan utbytas mot
Vi prisa dig, Sv. Ps. 601, 602).

Salutation: Herren vare med eder Med dig vare ock Herren.

Kollektbön.

Epistel (för innevarande söndag i kyrkoåret).

Gradualpsalm.

Evangelium (för innevarande söndag i kyrkoåret).

Credo (Trosbekännelsen).

Predikstolspsalm.

Predikan.

Psalm efter predikan.

Salutation, se ovan.

Allmän kyrkobön.

Tillredelsepsalm.

Sursum corda: Upplyften edra hjärtan till Gud.

Gud upplyfte våra hjärtan.

Tackom Gud, vår Herre.

Allena han är värdig tack och lov.

Prefation: Ja, sannerligen är det tillbörligt, rätt och saligt.

Sanctus: Helig, helig, helig.

Bön: Lovad vare du, himmelens och jordens Herre.

Instiftelseorden: Vår Herre Jesus Kristus, i den natt
då han blev förrådd.

Fader vår.

Pax: Herrens frid vare med eder.

Agnus Dei: O, Guds Lamm.

Kommunion (under psalmsång, orgelspel eller tystnad).

Tacksägelsebön.

Benedicamus: Tackom och lovom Herren.

Herren vare tack och lov

Halleluja, halleluja, halleluja.

Välsignelsen: Herren välsigne eder.

Slutpsalm.

NOTERNA TILL DEN INSJUNGNA MÄSSAN

NOTERNA TILL DEN INSJUNGA
 MÄSSAN
 Sångens ord: Amen, Sänd ditt ljus och din sanning till Gud.
 Gud upplys våra hjärtan
 Tackom Gud, vår Herre.
 Allena han är värdig tack och lov.
 Prästens: Ja, sannoligen är det tillbörligt, rätt och sällt.
 Sångens: Helig, helig, helig.
 Kon. Lovad vare du, himmelens och jordens Herre,
 himmelens Gud. Vår Herre, Jesus Kristus, I den sista
 vil han blev förtärd.
 Sångens: Amen.
 Präst: Herrens frid vare med oss.
 Sångens: Den: O, Gode Lamm.
 Komposition: Under påsken, ur dygd eller vax.
 Tacksmått: Amen.
 Beredskap: Tackom och lov till Herren.
 Herrens: Vårt tack och lov.
 Prästens: Sanna, sanna, sanna.
 Påsken: Herrens välsignelse.
 Slutpsalm.

INTROITUS. 1

Antifon Kör I o. II:

Amen, Sänd ditt ljus och din san - ning; må de le - da mig,
 må de fö - ra mig till ditt he - li - ga berg
 och till di - na bo - ning - ar,
 så att jag får gå in till Guds al - ta - re,
 till Gud, som är min gläd - je och fröjd.
 I
 Så - som hjor - ten träng - tar till vat - ten - bäc - kar,
 II
 så träng - tar min själ ef - ter dig, o Gud.
 I
 Ä - ra va - re Fa - dern och So - nen och den He -
 II
 li - ge An - de, så - som det var av be - gyn - nelsen,
 nu är och skall va - - ra, från e -
 Antifonen ontages
 vig - het till e - vig - het. A - - men.

2

KYRIE.

Her - re för-bar-ma dig ö - ver oss.

Kris - te för - bar-ma dig ö - ver oss.

Her - re för-bar-ma dig ö - ver oss.

Her - re för-bar-ma dig ö - ver oss.

GLORIA. Prästen: Kör I o. II:

Ä - ra va-re Gud i höj-de - ne och frid på jor-

de - ne, män - ni - sko-men en god vil - je.

I LAUDAMUS. II.

Vi lo-ve dig. Vi väl-sig - ne dig. Vi till - bed - je dig.

Vi pri - se och ä - re dig. Vi tac-ke

dig för din sto - ra ä - ra, O Her - re Gud,

him-mels-ke ko - nung, Gud Fa - der alls - mäk - ti - ger.

O Herre, den All-ra högs-tes en - föd-de Son,

3

var sa - lig-het Je - su Kris - te. O Herre Gud,

Guds Lamm, Fa - de - rens Son,

du som bort - tager världens synder, för-bar - ma dig ö - ver oss.

Ty du är al - le - na he - lig. Du är al - le - na Herre,

Du är al - le - na den hög - ste, Je - su Kris - te,

med den Hel - ga An - da i Guds

Fa - ders här - lig - het. A - - - men.

SALUTATION. Prästen: Kören:

Herren va - re med e - der. Så ock med di - nom An - da.

KOLLEKTBÖN. Prästen:

Läter oss bedja: Vi bedja dig allsmäktige Gud, himmelske Fader,

att du förlänar oss en fast tro på dig och din Son Jesum Christum,

ett oförskräckt hopp på dina barmhärtighet i alla våra nöd och motgång,

och en grundelig kärlek till vår nästa. Genom samma din Son
 Kören:
 Je - sum Chris - tum vår Her - ra. A - men.

GRADUALPSALM.

1. Den som vill en kris - ten he - ta Och rätt det nam - net bä - ra
 Han skall ti - o bud - orden ve - ta Som rät - ta reg - lan ä - ro.
 2. Tänk på att du hål - ler min bud Och lär vad du skall gö - ra,
 Så - ger till oss Her - ren vår Gud Som lå - ter la - gen fö - ra.
 3. Mi - no nam - ne gör vörd - ning med Som värt är al - lan he - der.
 Om du lå - ter missbru - ka det var - der jag på dig vre - der.
 4. Fa - der och Mo - der hed - ra väl Så får du läng - e le - va.
 Och slå ej din näs - ta i - hjäl Hor - dom skall du ej dri - va.
 5. Des - se ä - ro bud - or - den all Som lå - ra oss Guds vil - ja.
 Dem var män - ni - ska hål - la skall Och ej i - från sig skil - ja.

1. Med Guds finger i sten - tav - lor skriv - ne Och se - dan på
 2. Hav mig för din Her - ra Gud al - len Håll mig i
 3. Så skall du ve - ta det är min lag att du skall
 4. Du skall ej stjäl - la ej falsk - tyg bä - ra och ej din
 5. Tron krä - va de tre — för sta - bud - ord i kär - le - ken,

1. Si - na - i berg ut - giv - ne Ge - nom den trog - na Mo - sen.
 2. tro - na skär och ren Och fly främ - man - de gu - dar.
 3. hel - ga sab - bats - dag Och låt mig i dig ver - ka
 4. näs - tas hustru be - gå - ra El - ler hans ä - go - de - lar.
 5. var - da de al - la full - gjord O Gud giv oss din An - da!

SALUTATION. Prästen: Kören:
 Her - ren va - re med e - der. Så ock med di - nom An - da.

SURSUM CORDA. Prästen:

Upp - lyf - ten ed - ra hjär - tan till Gud.
 Kören:
 Vår hjär - ta — upp - lyf - te vi. —
 Prästen:
 Lå - ter oss tac - ka Gud vå - rom Her - ra.
 Kören:
 Det är rätt och till - bör - li - git.

PREFATIONEN. Prästen:

Sannerliga är det tillbörligit rätt och sa - ligt,
 att vi alltid och allstädes tacke och love dig helige Herre, allsmäktig Fader, evige Gud,

för alla dina väl - gär - ningar, och enkannerliga för den du oss beviste,
 da vi alle för syndene skull så illa utkomne vore, att oss icke annat förestod

än fördömelse och den e - vi - ga dö - den, och intet kreatur antingen i
 himmelen eller på jordene kun - de oss hjäl - pa. Så utsände du din

enfödda Son Jesum Christum, som var samma Gudomsnatur med dig,

lät honom varda en men-ni-ska för vå - ra skull. Lade våra synder
 på honom och lät honom lida döden i den stad vi alle evinner - li-
 ga dö skol - le. Och såsom han övervann döden och stod upp igen till
 livs och aldrig me - ra dör. Så skola och alla de som på honom
 förlåta sig övervinna synderna och döden och få evinnerligt liv ge-nom
 ho - nom. Och oss till en förmaning att vi sadana hans välgärning till sinnes
 taga och icke förgä-ta skol - le. Om natten då han förrådder vart höll
 han en nattvard i vilken han tog brödet i sina heliga händer, tackade sin himmelske
 Fader, bröt det och gav sina lärjung - ar och sa - de: Tager och äter, detta är min
 lekamen, den för eder utgiven var-der. Görer det till min å-min-nel-se.
 Sammalunda tog han ock kalken, tackade sin himmelske Fader och gav sina

lärjung - ar och sa - de: Tager och dricker härav alle. Detta är kalken
 dess nya testamentsens i minom blod, den för eder och för mångom
 utgjuten varder till syndernas för - lå - tel - se. Så ofta som
 I det gören, så görer det till min å - min - nel - se.
SANCTUS. Kören:
 He - lig, he - lig, he-lig Herre Gud Sa - - - ba - ot!
 Ful - le ä-ro him-lar-na och jor-den av di-ne härlig - - het.
 O - - - san - na ——— i höj - de - - - ne.
 Vål - sig - nad va-re han som kommer i Her - rans namn.
 O - - - san - na ——— i höj - de - - - ne.
PAX. Prästen: Kören:
 Her-rens frid va-re med e - der. Så ock med di-nom An - da.
AGNUS DEI. Kören:
 O Guds Lamm som bort - ta - ger värl - de - nes syn-der,

för-bar-ma dig ö - ver oss. O Guds Lamm som bort-
 ta - ger värl - de - nes ——— syn - der, för-bar-ma dig —
 ——— ö - ver oss. O Guds Lamm, som bortta - ger
 värl - de - nes syn der, giv oss din frid och väl - sig - nel-se.
KOMMUNION. Kören:
 1. Gud va - re lo - vad och hö - ge - li - ga pri - sad Som oss
 Med sin le - ka - men och med si - nom blo - de Det giv
 så väl ha - ver spi - sat. Ky - ri - e - lei - - - son!
 oss Herre Gud till - go - de.
 2. Her - re ge - nom din hel - ga man - dom som av di - ne
 mo - der Ma - ri - a kom. Och ditt he - li - ga blod.
 Hjälp i nöd och giv oss mod. Ky - ri - e - lei - - - son!
SALUTATION. Prästen: Kören:
 Her - ren va - re med e - der. Så ock med di - nom An - da.
KOLLEKTBÖN. Prästen:
 Lå - ter oss bed - ja. O Herre Allsmåktige Gud Som haver

oss i din sakrament delaktiga var - da. Vi bedja dig att du låter oss
 ock så med dig och all din utkorade hel - gon uti dina eviga äro och
 härlighet delaktiga var - da. Genom vår Herra Jesum Christum din
 Son, som lever och regerar med dig och den heliga Anda ut - i en
 Gudom, av e - vig - het i e - vig - het, A - - - men.
SALUTATION. Prästen: Kören:
 Her - ran va - re med e - der. Så ock med di - nom An - de.
BENEDICAMUS. Prästen:
 Tack - om och lovom Herren. Ha - le - lu - ja, Ha - le - lu - ja, Ha - le - lu - ja,
 Kören:
 Gud - i — va - re tack och lov. Ha - le - lu - ja, Ha - le - lu - ja, Ha - le - lu - ja.

Litteratur

Svenska kyrkans psalmbok med texter och högmäsoordning

Svenska kyrkans koralbok

Svenska kyrkans koralpsalmbok

Svenska kyrkans mässbok I och II

Bibeln

A. Ardell—K. Peters, Den svenska tidegården

A. Ardell—K. Peters, Det svenska antifonalet I

G. Aulén, Högmässans förnyelse

A. O. J. Hellerström, Liturgik

H. Göransson, Koralmusik I

H. Göransson—H. Weman—J. H. Åberg, Tillägg till den svenska koralboken

O. Herrlin, Liturgiska perspektiv

J. Jacobsson, Mässans budskap

K. Peters, Den gregorianska sången

E. Rodhe, Svenskt gudstjänstliv

Detta kommentarbäfte till inspelningen av reformationstidens svenska mässa innehåller:

- anvisningar till hur inspelningen kan användas i undervisningen i kristendomskunskap, musik och svenska — inledning av teol. lic. Nils Håkanson
- redogörelse för mässans ursprung, dess omdaning under reformationstiden och utveckling fram till vår nuvarande högmässa, varvid både mässans texter och musik behandlas — av kyrkoherden, teol. lic. Evert Palmer
- texten till den insjungna mässan, hämtad från Olaus Petri »Then Swenska Messan» av år 1531
- notmaterialet enligt de i Hög och Bjuråker funna mässböckerna från 1500-talet

Pris 9:50 B

